

Μεταφράζεται η Γυναίκα;¹

Η μεταφρασιμότητα αποτελεί τη θεμελιώδη ιδιότητα σε ορισμένα έργα. Αυτό δεν σημαίνει ότι η μετάφραση αυτών των έργων αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα. Σημαίνει περισσότερο ότι μια πολύ συγκεκριμένη σημασία, συστατική του πρωτοτύπου, αποκαλύπτεται στη διαδικασία της μετάφρασής του.

Βάλτερ Μπένγιαμιν, 1923²

...Εκείνοι που έχουν πάρει την έξη να τα διαβάσουν [τα παλαιότερα ελληνικά μας] χωρίς να τα καταλαβαίνουν με πληρότητα και να ξαφνίζονται αν κανείς δοκιμάσει να δώσει την ατόφια, και επομένως τη σκληρή, έκφρασή τους στη σημερινή μας γλωσσική χρήση...

Γιώργος Σεφέρης, 1966³

Κι εδώ ακριβώς έγκειται ο μοντερνισμός του [του Σολωμού], που ξεπερνά σαφώς όχι μόνο τα ρομαντικά πρότυπα της εποχής του αλλά και την επόμενη φάση, του ρεαλισμού, για να συναντήσει τους αισθητικούς προβληματισμούς των πρωτοποριακών ρευμάτων του εικοστού αιώνα: υλοποιεί προδρομικά τη συναρπαστική περιπέτεια της γραφής ως «σημαίνουσας πρακτικής» («significance») δηλ. αναδημιουργίας χωρίς τέλος.

Ερατοσθένης Καψωμένος, 2005⁴

I. Πέντε κοινοί τύποι για τον όρο «μετάφραση»

1. Όλες οι γλώσσες μεταφράζονται / μεταγράφονται. Παλιές, νεότερες, σύγχρονες. Και όλα τα κείμενα. Κανείς δεν έχει το ηθικό ή όποιο άλλο δικαίωμα να απαγορεύσει ή εμποδίσει το αντίθετο. Μεταφράζω / μεταγράφω σημαίνει πρωτίτως: κατανοώ, ερμηνεύω, επιλέγω μια διαφορετική γλωσσική εκδοχή για να αποδώσω όσο γίνεται κατά τη μεταφραστική κρίση μου «πιστότερα» (πράγμα που, ως γνωστόν, χωράει πολύ νερό – η μεταφραστική θεωρία έχει πολλά εξηγήσει επ' αυτού), δηλαδή να αναδείξω, τη δομή, το αισθητικό και το πνευματικό αποτύπωμα ενός παλαιότερου κειμένου με ένα νεότερο.

2. Το καθαρά γλωσσικό μέρος σε κάθε μετάφραση / μεταγραφή, δηλαδή λεξιλόγιο, γραμματικοί, συντακτικοί κανόνες κλπ., είναι δευτερεύον. Γι' αυτό και σε οποιαδήποτε διαγλωσσική μετάφραση το σημαντικότερο για τον μεταφραστή δεν είναι η επαρκής γνώση της γλώσσας προέλευσης αλλά η επαρκής, η επί της ουσίας, γνώση της γλώσσας στόχου.

Στην ενδογλωσσική μετάφραση / μεταγραφή ο στόχος παραμένει ο ίδιος: η δημιουργία ενός διαφορετικού κειμένου· διαφορετικού ως προς τα αναφερθέντα στοιχεία της δομής, του αισθητικού

¹ Αδημοσίευτο κείμενο (EATT Κριτικογραφία 10/06/2006). Γράφτηκε, προφανώς, ως απάντηση του Μαραγκόπουλου στις επιθέσεις που δέχτηκε πριν χρόνια για τη χρηστική έκδοση της *Γυναίκας της Ζάκυθος* (βλ. εδώ προηγούμενο κείμενο: «*Η Γυναίκα της Ζάκυθος*, Μεταφράζοντας τη “μετάφραση”»). Στο Αρχείο του στο EATT έχει αποθεθεί εκτενές υλικό με αποδελτιώσεις εφημερίδων και άλλων δημοσιευμάτων σχετικών προς αυτή την έκδοση, βιβλιογραφία, προσωπικές σημειώσεις και άλλα σχετικά τεκμήρια (Σ.τ.Ε.)

² Walter Benjamin, «The Task of the Translator, an introduction to the translation of Baudelaire's *Tableaux Parisiens*» (1923), στο *Illuminations*, επιμ. και εισαγωγή Hanna Arendt μτφρ. Harry John, εκδ. Schocken 1969, σ. 71.

³ *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Μεταγραφή Γιώργος Σεφέρης, Προλόγισμα, Ίκαρος 1966, σ. 15.

⁴ Διεπιστημονική ερευνητική ομάδα, επιστημονικός υπεύθυνος Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος, *Διονύσιος Σολωμός, ο βίος το έργο, η ποιητική του, φιλολογική μελέτη και ηλεκτρονική έκδοση*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων 2005, Εισαγωγή σ. 25, πρβλ. επίσης, Κατακλείδα σ. 101.

και πνευματικού περιεχομένου. Σε αυτό το νέο κείμενο δεν έχει σχεδόν κανένα ειδικό βάρος η λέξη, το καθεαυτό σύνταγμα της γλώσσας. Μόνον η ποιητική χρήση της γλώσσας, παράγει ποιητική δομή, ύφος και καλλιτεχνικό νόημα.⁵

3. Κάθε μετάφραση / μεταγραφή είναι κατά μείζονα λόγο επιλογή μιας ανάγνωσης δεν είναι μεταγλώττιση. Ιδιαίτερως στην ενδογλωσσική μετάφραση το βάρος αυτής της επιλογής αφορά κυρίως τη δομή, το ύφος και το δι' αυτών παραγόμενο νόημα, το λογοτεχνικό νόημα, τη λογοτεχνικότητα. Αυτά τα στοιχεία οφείλουν να συνεξετάζονται σε κάθε κριτική εκτίμηση επί παρόμοιων εγχειρημάτων – οπότε το λεξιλόγιο, η γραμματική και το συντακτικό της μετάφρασης δεν μπορούν να κρίνονται απομονωμένα σε σύγκριση με το πρωτότυπο, ως ένα είδος σχολικής τεχνολογίας ιερού κειμένου.

4. Κάθε κείμενο εμπεριέχει τη δυνατότητα μετάφρασης / μεταγραφής του ώστε να παραχθεί ένα νέο κείμενο. Μικρή σημασία έχει ποιος και πότε το έχει γράψει· ο Σέξπιρ, ο Βιργίλιος, ο Παπαδιαμάντης ή εμείς, σήμερα. Υπάρχει κάποια ηθική νομολογία που να έχει αποφασίσει ότι αυτό απαγορεύεται ή είναι ηθικά ανεπίτρεπτο; Υπάρχει κάποια εγκεκριμένη παγκόσμια χρονική μονάδα που καθορίζει την παλαιότητα των κειμένων και, πιο σωστά (πολύ πιο σωστά), τη χρονική στιγμή που ένας συγγραφέας αποκτά το δικαίωμα να δημιουργήσει ένα νέο κείμενο μέσα από ένα άλλο;

Η ιστορία κάθε καινοτομίας στην τέχνη αποδεικνύει ότι, εν τέλει, όποιος επιζητεί να εγκλωβίσει το παιχνίδι της τέχνης σε θεσμικούς κανόνες παρόμοιας τάξης, τοποθετείται αυτομάτως εκτός παιδείας.

5. Καμμία μετάφραση / μεταγραφή δεν υποχρεώνει κανέναν να τη συγκρίνει με το πρωτότυπο. Επειδή κανένα πρωτότυπο δεν «ακτινοβολεί» με τόσο ολέθριο τρόπο ώστε να απαξιώνει αυτομάτως τη μετάφρασή του (όπως ισχυρίστηκε ένας κακόβουλος επικριτής) – για τον απλό λόγο ότι κανένα κείμενο δεν δημιουργείται με απώτερο στόχο να συγκρίνεται με τις μεταφράσεις του. Επιπλέον: καμία μετάφραση δεν μπορεί (και γι' αυτό δεν την απασχολεί) να αποτελέσει κλώνο του πρωτοτύπου. Δεν μεταφράζουμε τον Ροΐδη ή τον Παπαδιαμάντη για να έχουμε έναν ολόιδιο Ροΐδη. Ούτε γίνεται, ούτε ενδιαφέρει κανέναν, στον βαθμό που δεν είμαστε ο φημισμένος Πιερ Μενάρ του Μπόρχες. Διαφορετικά διατυπωμένο (στο πνεύμα του Μπένγιαμιν): Κάθε κείμενο υπάρχει διά των μεταφράσεών του, καλών ή κακών, «πιστών» ή μη, εκλαϊκευτικών ή λόγιων, τουτέστιν διά των εκάστοτε αναγνώσεών του. Στην αντίθετη περίπτωση αργοπεθαίνει ως μουσειακό είδος.

Κάθε κείμενο, είτε προέρχεται από μετάφραση είτε είναι πρωτότυπο, έχει την αυτοτέλειά του, τους κώδικές του, την πρόσληψή του, τους αναγνώστες του. Οτιδήποτε πέραν αυτού του ορίου συνιστά θλιβερό γλωσσικό φονταμενταλισμό.

II. Τι είναι αυτό που καθιστά το σολωμικό κείμενο της *Γυναίκας της Ζάκωθος* προβληματικό;

Πιο σωστά: τι είναι αυτό που προ(σ)καλεί τη μεταγραφή του εφόσον η γλώσσα του, η δημοτική του Σολωμού, θεωρείται (στην πραγματικότητα δεν είναι...) πλήρως κατανοητή σήμερα;

Συνοπτική απάντηση:

⁵ «Το ροΐδειο ύφος συνδέθηκε στο παρελθόν λανθασμένα με τη γλώσσα του· λόγω της ιδεολογημένης διαπάλης δημοτικής / καθαρεύουσας. Αυτοί που υποστηρίζουν ότι η μεταφορά στη σύγχρονη γλώσσα παραποιεί το ποιητικό ύφος υπερασπίζονται (ίσως εν αγνοία τους) νεκρά ιδεολογήματα: η καθαρεύουσα ή η δημοτική, ή οποια άλλη “γλώσσα”, δεν παράγει ύφος αφ' εαυτής, οι γλωσσολόγοι αυτό το γνωρίζουν πολύ καλά. Το ύφος παράγεται από τις αφηγηματικές τεχνικές. Η ποιητική χρήση της γλώσσας, αυτή και μόνον αυτή παράγει ύφος. Μόνον στο φανταστικό πεδίο της πρόσληψης μια γλώσσα μπορεί να κατανοηθεί ως ύφος (όπως π.χ. συμβαίνει με τις ένθετες «γαλλικούρες» στην ομιλία των αριστοκρατών ηρώων στους ρώσους κλασικούς ή στα καθαρευουσιάνικα του επίσημου κράτους στο παρελθόν). Αφ' εαυτής η καθαρεύουσα δεν συνιστά κάποιο ύφος, ιδιαίτερως στον Ροΐδη – που την απεχθάνεται ακριβώς όπως ο Τζόις τα αγγλικά.» Τοποθέτησή μας στο περ. *Διαβάζω*, για τις ενδογλωσσικές μεταφράσεις Ροΐδη και Παπαδιαμάντη, με τίτλο «Οι φυσαλίδες», τ. 459, 1/2006, σ. 52-56. [Βλ. εδώ, σ. 52, Σ.τ.Ε.]

Το γεγονός ότι το σολωμικό κείμενο είναι (εν πολλοίς, όχι απολύτως) κατανοητό μεν στο επίπεδο της τρέχουσας γλώσσας, «δυσνόητο» όμως, στο επίπεδο της ασαφέστατης δομής, του μικτού του ύφους καθώς και του κρυπτικού λογοτεχνικού του νοήματος. Κι ακόμα, το γεγονός ότι το κείμενο αυτό δεν έχει εκδοθεί μέχρι σήμερα σε μια χρηστική, μη φιλολογική, έκδοση που να του εξασφαλίζει μια αναγνωστική αυτοτέλεια πέραν του ακαδημαϊκού χώρου.

Επομένως, σε τι μπορεί να βοηθήσει η όποια μετάφρασή του;

Σύντομη απάντηση: στην όποια (καλή ή κακή) κατανόηση της δομής, του ύφους, καθώς και του λογοτεχνικού νοήματος (το οποίο, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ακόμα διαφεύγει...) και, τελικά, στη μετάβαση από τις παραλλαγές του φαντασιακού σολωμικού πρωτοτύπου στην *πιθανότητα* ενός νέου πρωτοτύπου.

Ιδού για ποιο λόγο αυτό που διακυβεύεται στο συγκεκριμένο ενδογλωσσικό εγχείρημα δεν είναι η πιστότητα της όποιας γλωσσικής απόδοσης· αλλά η *ερμηνευτική δυνατότητα* της μετάφρασής του. Η μετάφραση / μεταγραφή ως σύντροφος, ως οδηγός της νέας ανάγνωσης. Αντί για σχόλια, μετάφραση. Αντί για φιλολογικές εξηγήσεις μετάφραση. Αντί για σημειώσεις (πέρα από τις ελάχιστες –αναγκαίες– εξαιρέσεις) μετάφραση. Οπωσδήποτε η μετάφραση καθεαυτή κατέχει δευτερεύουσα σημασία στο όλο εγχείρημα· άλλωστε στη συγκεκριμένη διά της εφημερίδας έκδοση αυτή εξυπακούεται ότι είχε καθαρά εκλαϊκευτική σκοπιμότητα. Αν εδώ δεσπόζει κάτι ως διακύβευμα αυτό είναι το «δυσνόητο» πρωτότυπο κείμενο το οποίο, δι’ αυτής της ομολογουμένως απλουστευτικής οδού, ανασυγκροτείται σε νέα μορφή. Αυτή είναι μια καθαρά τεχνική πρόταση για κείμενα «ιδιότροπα» όπως αυτό του Σολωμού.

III. Εκτενής απάντηση στο ερώτημα περί της μεταφρασιμότητας της *Γυναίκας*

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Τι ακριβώς κείμενο είναι η *Γυναίκα της Ζάκυνθος*; Ένα φαντασιακό, ένα ιδεατό πρωτότυπο κείμενο. Δεν υπήρξε ποτέ σε πάγια οριστική μορφή. Δεν εκδόθηκε ποτέ ζώντος του συγγραφέα, ούτε καν κυκλοφόρησε ευρέως «από χέρι σε χέρι». Το κείμενο είδε για πρώτη φορά το φως περίπου έναν αιώνα αφότου «γράφτηκε». Συγκροτήθηκε ως σώμα από επιγόνους του Σολωμού. Σε φιλολογικές εκδόσεις. Με ποιο τρόπο; Μέσα από *επιλογές* (λιγότερο ή περισσότερο αυθαίρετες ή πειστικές) που στηρίζονται στα εκτενή σολωμικά σχεδιάσματα επί σχεδιασμάτων, στις αλληλοεπικαλυπτόμενες και αλληλοαναιρούμενες διορθώσεις επί διορθώσεων και στους εναλλακτικούς στοχασμούς επί στοχασμών που κατέλιπε ο ποιητής. Μέσα από διαδοχικές επιλογές που κράτησαν έναν αιώνα. Επιλογές συγγενείς προς αυτές που ισχύουν στη μεταφραστική πρακτική.

Πρόκειται επομένως για έργο στο οποίο κάθε πρόταση, παράγραφος, λέξη, στίξη αλλά κυρίως η δομή και το ύφος ως σύνολο είναι εντελώς αμφίβολο αν θα «περνούσαν» σε μια τελική έκδοση όπως οι υπάρχουσες, και γι’ αυτό ακριβώς, δικαιολογημένα εξακολουθεί να υπόκειται σε πολλαπλές ερμηνείες, από φιλόλογους, συγγραφείς και κριτικούς αναγνώστες.⁶

Αυτό το καθόλα ανορθόδοξο σολωμικό κείμενο προκαλεί τον κάθε εραστή της λογοτεχνίας –και όχι μόνον τους φιλόλογους– να μορφώσει σύμφωνα με τη δική του ανάγνωση το «πρωτότυπο». Ο αείμνηστος Γ. Π. Σαββίδης το έχει πει, πολύ πριν από μας, καθαρά: «Όποιος δηλώνει πως δεν είναι ικανοποιημένος από τα δύο εκείνα κείμενα (ενν.: τις προηγούμενες εκδοτικές επιλογές) έχει χρέος αργά ή γρήγορα, να διακινδυνεύσει να καταρτίσει το δικό του κείμενο της *Γυναίκας*...» Το έχει πει

⁶ Βλ. περισσότερα επί του ανορθόδοξου σολωμικού «πρωτοτύπου» στο εδώ προηγούμενο κείμενο που αποτέλεσε την «Εισαγωγή» στη «χρηστική» λεγόμενη έκδοση της *Γυναίκας* (σ. 32).

και το έχει κάνει πράξη με τον καλύτερο τρόπο: συγκροτώντας πρώτος μια χρηστική έκδοση του κειμένου ευρείας χρήσης (περ. *Περίπλους* 1986), δίχως περιττά σχόλια και φιλολογικά βάρη.

Συνοψίζοντας έως εδώ: το πρωτότυπο της σολωμικής *Γυναίκας* έχει παραδοθεί σαφές και κατανοητό ως προς τη γλώσσα του, ασαφές και δυσνόητο ως προς τη λογοτεχνικότητά του, τη δομή του, το ύφος του, το ίδιο του το νόημα. Απόδειξη γι' αυτό; Η εκτενέστατη βιβλιογραφία που διαπιστώνει τις ασάφειες σε όλα τα αναφερθέντα επίπεδα της αφήγησης και δεν συμφωνεί, είναι τοις πράγμασιν αδύνατον να συμφωνήσει σε ένα τελικό κείμενο, σε ένα «ασφαλές» σολωμικό πρωτότυπο / έκδοση. Επαναδιατύπωση του ερωτήματος II: Άρα, ποια η χρησιμότητα της μετάφρασης ενός παρόμοιου, καθόλα ρευστού «πρωτοτύπου;»

Απάντηση: Η χρησιμότητα της οποιασδήποτε μετάφρασης όπως εξηγήθηκε παραπάνω (I). Πέρα από την ευανάγνωστη γλώσσα αυτό που πρωτίστως απαιτεί μετάφραση στη *Γυναίκα* είναι η ασαφής και δυσνόητη *δομή, το ύφος, το νόημα*. Μα αφού το πρωτότυπο είναι «ρευστό» πώς κατορθώνεται αυτό; Ακριβώς, μέσα από την ερμηνευτική / μεταφραστική διαδικασία των διαφόρων παραλλαγών ελέγχονται οι πιθανότητες ενός νέου πρωτοτύπου, το οποίο θα είναι περισσότερο κατανοητό⁷ ως προς τα αναφερθέντα στοιχεία της αφήγησης.

Σήμερα όποιος θελήσει να προτείνει μια καινούργια ανάγνωση της *Γυναίκας* (δηλαδή να καταρτίσει ένα καινούργιο «πρωτότυπο») έχει δύο επιλογές: ή θα ακολουθήσει την παραδοσιακή φιλολογική διαδρομή συγκροτώντας από την αρχή ένα κείμενο κατάφορτο από σχόλια, υπομνήματα, παρατηρήσεις, σημειώσεις κλπ., ή θα ακολουθήσει τη δική μας πρόταση για μια περισσότερο χρηστική, ευρείας κυκλοφορίας έκδοση.⁸

Σε τι συνίσταται η πρωτοτυπία ή, αν προτιμάτε, η «αυθαιρεσία» της χρηστικής μας έκδοσης; Στο ότι επιλέξαμε να καταρτίσουμε το δικό μας πρωτότυπο κείμενο, τη δική μας καινούργια ανάγνωση της *Γυναίκας* δι' αυτής της μεταγραφής: αντί να αναστηλώσουμε δηλαδή το πρωτότυπο με σχόλια, υπομνήματα κλπ. προτιμήσαμε να ενσωματώσουμε όλη αυτή τη φιλολογική δουλειά σε μια απόδοσή του στην τρέχουσα γλώσσα μας.

Αναδιατύπωση της απάντησης στο ερώτημα II: Η μετάφραση της *Γυναίκας* δεν είναι το αποτέλεσμα της έκδοσής μας του σολωμικού κειμένου αλλά η *έκδοσή μας του σολωμικού κειμένου είναι εν πολλοίς αποτέλεσμα του μεταφραστικού μας εγχειρήματος*: της προσπάθειας δηλαδή να αποσαφηνίσουμε την ασαφή και δυσνόητη δομή, το μικτό ύφος, το «κρυφό» νόημα. Εννοείται ότι το μεταφραστικό εγχείρημα υπήρξε προϊόν συγκρίσεων και επιλογών με βάση τις σωζόμενες παραλλαγές – κατά τον τρόπο που έχει ήδη συμβεί σε κάθε προηγούμενη φιλολογική, ερμηνευτική εργασία. Ας γίνει κατανοητό: αυτές οι επιλογές δεν έγιναν επί κάποιου «σταθερού», «συμπαγούς» πρωτοτύπου αλλά επί του οιονεί μεταλλασσόμενου, ιδεατού σολωμικού κειμένου στο οποίο συμποσούνται οι διάφορες επί των Αυτογράφων παραλλαγές του καθώς και οι ερμηνείες / επιλογές των έγκυρων σολωμιστών φιλόλογων.

⁷ Να μην υπάρξει παρεξήγηση: «Κατανοητό», σε παρόμοια εγχειρήματα, σημαίνει ότι: *αναδεικνύει στον βέλτιστο βαθμό, δομή, ύφος νόημα*. Δεν τα εξομαλύνει. Δεν απαλύνει τη «σκοτεινιά». Όπως σε μια καλή μετάφραση η σκοτεινιά αποδίδεται με ισοδύναμη σκοτεινιά (και όχι με εξομάλυνσή της σε κάτι φωτεινότερο και «απαλότερο») έτσι και το πρωτότυπο οφείλουμε να αναδεικνύεται στην όποια, λιγότερο ή περισσότερο ερμητική, «σκοτεινιά» του.

⁸ «Χρηστική» ρητώς εδώ σημαίνει εκλαϊκευτική (όχι εκλαϊκευμένη): να διαβάζεται δίχως τη συνδρομή λεξικού, να διαβάζεται όχι ως φιλολογικό πόνημα αλλά ως αυθύπαρκτο λογοτεχνικό έργο. Να διαβάζεται, στο μέτρο του δυνατού, και από αναγνώστες που διστάζουν να προσεγγίσουν τα παλαιότερα κείμενα.

IV. Δηλαδή σε τι ανταποκρίνεται τελικά αυτή η τεχνική / εκλαϊκευτική απόδοση της *Γυναίκας*;

Για να απαντήσουμε ερωτούμε με τη σειρά μας:

Τι σημαίνουν οι «υπόθεσες ψυχικές»; Πνευματικά (ή μεταφυσικά) ζητήματα, ψυχικές ανησυχίες ή, μήπως, ζητήματα αγαθοεργιών και φιλανθρωπίας για τον ξεσπιτωμένο κόσμο του πολιορκημένου Μεσολογγιού; Αν ισχύει κάτι τέτοιο, αν δηλαδή μεταφράσουμε σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή το κείμενο, τότε στο δικό μας πρωτότυπο κείμενο θα ενσωματώσουμε και τη σολωμική παραλλαγή «δέησες για το έθνος που πολεμάει», που συμπληρώνει πειστικά αυτά τα συμφραζόμενα. Θα πρέπει; Ναι, ή όχι; Κάθε φράση του ιδεατού πρωτοτύπου θέτει παρόμοια προβλήματα. Μεταφράζουμε και απαντούμε διά των συγκριτικών επιλογών μας. Καταλήγουμε έτσι σε μια νέα, *διαφορετική από τις υπάρχουσες*, εκδοχή του πρωτοτύπου.

Από αυτό το σημείο κι ύστερα τα ερωτήματα είναι άπειρα. Μικρά ή μεγάλα. Είναι π.χ. αυτονόητη η ερμηνεία του «συχνοβγάνουν»; (π.χ. ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι απλώς σημαίνει «ξεβγάζουν»). Τι σημαίνει «βγάνοντας τον σεισμό»; Τι σημαίνει το «...ο γιατρός, οπού θα σ' έχει και εκείνος;» Από ποιο σημείο κι ύστερα της αφήγησης η κόρη είναι πεθαμένη; Είναι μία ή δύο; Γιατί το περίφημο «Αλωνάκι» μπορεί να ενσωματωθεί στο V.16 στη θέση της Α' Ωδής; Μπορεί; (Η μετάφρασή μας απαντά ναι...)

Για ποιο λόγο, ακόμα, αλλάξαμε ριζικά τη δομή του κειμένου ενσωματώνοντας τα παραβατικά αποσπάσματα με τον Διάβολο; Γιατί αυτά και όχι τα άλλα; Γιατί σε αυτά τα σημεία και όχι αλλού; Γιατί εντάξαμε κάποια από τα ιταλικά αποσπάσματα στην έκδοσή μας; Τι χρησιμεύει στη σύγχρονη ανάγνωση του κειμένου η αρίθμηση των στίχων, η οποία, από εργαλείο ενός πολύ προσωπικού ποιητικού εργαστηρίου, κατέστη με την πάροδο του χρόνου φιλολογική εμμονή; Τι χρησιμεύουν στο όλο έργο, τα πληθωρικά «βιβλικά» versets; Θα τα άφηνε παντού ο Σολωμός (μόνο και μόνο επειδή τα βρήκε στην *Υπερκάλυψη* του Φώσκολο ή στην *Αποκάλυψη του Ιωάννη*); Ποιος απαντά με σιγουριά σ' αυτό; Μήπως τα υπεράριθμα «και» υπενθυμίζουν ότι έχουμε να κάνουμε με έργο εν προόδω; Μήπως; Γιατί μετατρέψαμε ριζικά τη δομή των παραγράφων; Γιατί δεν περιλάβαμε καθόλου το 10ο κεφάλαιο («Υστερον»); Κ.λπ. Κλπ.

Ιδού ελάχιστα από την πληθώρα παρόμοιων ζητημάτων που αντιμετωπίζει κάθε ανάγνωση της *Γυναίκας*. Τις απαντήσεις μας σε όλα αυτά τα ερωτήματα εμείς επιλέξαμε να τις δώσουμε μέσα από την εκλαϊκευτική μετάφραση / μεταγραφή του κειμένου. Μέσα από αυτήν ξαναδιαβάζουμε στην τρέχουσα γλώσσα το σολωμικό σχέδιο της ανύπαρκτης έκδοσης και συγκροτούμε εκ παραλλήλου την έκδοση ενός ιδεατού κειμένου. Από την αρχή. Διασταυρώνοντας τις σολωμικές πηγές. Συγκρίνοντας. Επιλέγοντας. Έχοντας κυρίως την ανάγκη να κατανοήσουμε τη βαθύτερη *ποιητική αιτία* μιας αρχέτυπης παραβατικής γραφής η οποία, ακριβώς επειδή επέζησε στη μορφή που επέζησε, κατέστη σημείο αναφοράς για πράγματα της λογοτεχνίας τα οποία μόνον ο Γιώργος Σεφέρης και ο Γ. Π. Σαββίδης διέκριναν παλιότερα. Η δική μας μετάφραση είναι ένα *εκδοτικό εργαστήριο ανοικτό στον αναγνώστη* – εφόσον εξηγεί άμεσα, στην κειμενική πράξη, το γιατί και το πώς της εκδοτικής μας επιλογής.

V. Πέντε κοινοί τόποι για τη μετάφραση / μεταγραφή της *Γυναίκας*

1. Αν όπως διατυπώθηκε παραπάνω (στο I.1) «μεταφράζω σημαίνει πρωτίστως διαβάζω, ερμηνεύω, κατανώ, επιλέγω μια άλλη γλωσσική εκδοχή για να αποδώσω όσο γίνεται «πιστότερα», δηλαδή να αναδείξω τη δομή, το ύφος και το νόημα ενός παλαιότερου κειμένου σε ένα νεότερο, τότε αυτή η δυναμική ισχύει στο πολλαπλάσιο όταν ο στόχος είναι, όπως στην περίπτωση της *Γυναίκας*, η αποκατάσταση ενός θρυμματισμένου πρωτοτύπου μέσα από τις στάχτες των επαλλήλων

παραλλαγών του. Στη δική μας ερμηνευτική έκδοση της *Γυναίκας* αξιοποιήσαμε αυτή τη δυναμική στο έπακρο.

2. Αν όπως διατυπώθηκε παραπάνω (στο 1.2) «το καθαρά γλωσσικό μέρος σε κάθε μετάφραση είναι δευτερεύον», αυτό στην ενδογλωσσική μετάφραση σημαίνει: εφόσον η μεταφορά γίνεται στους κόλπους της ίδιας γλώσσας η γλώσσα καθεαυτή, ως λεξιλόγιο, γραμματική, σύνταξη κλπ., δεν μπορεί ποτέ να διαφέρει ριζικά ως προς αυτά τα συστατικά της. Μόνον η ποιητική της χρήση ως όλου σε ένα κείμενο-όλον διαφέρει. Εδώ το «στρίψιμο» της εν μεταγραφεί γλώσσας έχει την περιορισμένη –πλην θαυμάσια– δυνατότητα να συντελεστεί κατά ένα χιλιοστό, κατά ένα τίποτε, κατά μία γενική, κατά μία αύξηση, κατά ένα κόμμα, κατά μία μετοχή, ένα «και», ή ένα κενό ανάμεσα στις παραγράφους – κι αυτό είναι όλο! Ως γνωστόν, άλλη η ποιητική λειτουργία του «γύρισε» κι άλλη εκείνη του «εγύρισε», άλλο το «φριχτό» κι άλλο το «φρικτό», άλλο το «κανέννας» κι άλλο το «κανείς», άλλο το «έκαμνε» κι άλλο το «έκανε», άλλο το «παρμένο» κι άλλο το «σακάτικο», άλλο «το ψυχικό» κι άλλο το «υπόθεσες ψυχικές» κ.ο.κ.⁹

Όταν τώρα ο στόχος της ενδογλωσσικής απόδοσης είναι η αποκατάσταση ενός θρυμματισμένου πρωτοτύπου σε μια περισσότερο συμπαγή εικόνα τότε, όπως στη *Γυναίκα*, η γλωσσική επέμβαση θα πρέπει να γίνεται όσο το δυνατόν πιο αθόρυβα, σχεδόν ως να μην γίνεται, περίπου κατά τον τρόπο του Πιερ Μενάρ στο ομώνυμο αφήγημα του Μπόρχες. Κανείς δεν μεταφράζει τέτοια αριστουργηματικά κείμενα για να ερμηνεύσει λέξεις πασίγνωστες ή για να απλοποιήσει το συντακτικό και τη γραμματική τους. Και κανείς οπωσδήποτε δεν μεταφράζει για να συγκριθεί με το γλωσσικό αισθητήριο του Σολωμού. Θα ήταν απλώς αστείο αν όχι ηλίθιο.¹⁰

3. Αν όπως διατυπώθηκε παραπάνω (στο 1.3) «Κάθε μετάφραση είναι κατά μείζονα λόγο επιλογή μια ανάγνωσης, δεν είναι μεταγλώττιση», τότε στην ενδογλωσσική περίπτωση της ερμητικότητας της *Γυναίκας*, συμβαίνει μόνον αυτό, τίποτε άλλο. Πρόκειται για τη σύγχρονή μας εκλαϊκευτική ανάγνωση ενός κειμένου που καθίσταται «δυσνόητο» όχι ως προς τη γλώσσα του αλλά ως προς τους λόγους που ήδη εξηγήθηκαν αναλυτικά.

4. Αν όπως διατυπώθηκε παραπάνω (στο 1.4) «Κάθε κείμενο εμπεριέχει τη δυνατότητα μετάφρασής του ώστε να παραχθεί ένα νέο κείμενο», τότε στην περίπτωση του κειμένου της *Γυναίκας* η δυνατότητα αυτή είναι συστατικό κομμάτι τόσο της μυθολογίας που το συνοδεύει όσο και κυρίως της κειμενικής και παρακειμενικής του πραγματικότητας. Στην περίπτωση της *Γυναίκας* ισχύει

⁹ Έτσι π.χ. το ροϊδικό «παπίδιον» (που δεν λειτουργεί ποιητικά σήμερα όπως στο γλωσσικό σύνταγμα της εποχής του) μεταγράφεται αριστοτεχνικά από τον Καλοκύρη σε «παπάκι» (= μικρούλης πάπας!): η νέα εκδοχή είναι τριάντα φορές αστειότερη και εναργέστερη στην αμφίσημη ειρωνία της από το «γερασμένο» παπίδιο. Δεν αρέσει στους αυτοδιορισμένους χωροφύλακες της γλώσσας; Δεν πειράζει. Αρέσει στους εραστές της λογοτεχνίας.

¹⁰ Δυστυχώς μερικοί δημοσιογράφοι θεωρούν ότι όσα αυτοί δεν καταλαβαίνουν εύκολα, γρήγορα, διαγωνίως [(όπως αυτός ο καθηγητάκος –βλ. εφημ. *Καθημερινή* 18/06/06– που κάθισε και έκανε, την επομένη ημέρα (!) κιόλας της έκδοσης, μια τεχνολογία κειμένου για να αποδείξει ότι η απόδοσή μας είναι παράφραση του πρωτοτύπου – αλήθεια τίνος πρωτοτύπου κυρ καθηγητά;], είναι προϊόντα ηλιθίων. Οι άνθρωποι είναι τόσο αφελείς, μέσα στη φονταμενταλιστική τους αυτοπεποίθηση, ώστε φαντάζονται τον άλλο τόσο ηλίθιο ώστε να αποδίδει το σολωμικό κείμενο (το οποίο, θα το επαναλάβουμε χίλιες φορές, κατέληξε σ' ΑΥΤΗ ΤΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΕΚΔΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ μέσα από ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΥΤΗΣ ΑΚΡΙΒΩΣ ΤΗΣ ΕΚΛΑΪΚΕΥΜΕΝΗΣ ΑΠΟΔΟΣΗΣ) με στόχο να αποδώσει τις τυχόν «δύσκολες» λέξεις, ή τις «δύσκολες» εκφράσεις. Πού βρισκόμαστε, στο Γυμνάσιο; Λάθος στόχος, σε λάθος πόλεμο. Το κυριότερο: με λάθος όπλα. Ποιος είτε ότι η συγκεκριμένη απόδοση έγινε για να συγκρίνονται, σαν από μαθητούδια στην τάξη, οι λέξεις ή οι εκφράσεις του Σολωμού με εκείνες του μεταφραστή; Αυτό κάνουν αυτοί οι κύριοι όταν παίρνουν στα χέρια τους μια διαγλωσσική μετάφραση, όταν π.χ. διαβάζουν Πούσκιν ή Μπόρχες; Από πού κι ως πού το απλό γεγονός ότι κατανοούν τη γλώσσα καταγωγής του κειμένου τούς επιτρέπει να αποδίδουν στον μεταφραστή την πρόθεση σύγκρισης του δικού του κειμένου με το πρωτότυπο; Τίποτε, μα τίποτε άλλο δεν τους περνάει απ' το μυαλό; Δεν διάβασαν την Εισαγωγή μας; Δυστυχώς το πρόβλημα εδώ, όπως σε άπειρες παρόμοιες περιπτώσεις, είναι ακριβώς έτσι όπως το διατύπωσε κάπου ο Μπέρτραντ Ράσελ: «Οι βλάκες και οι φανατικοί είναι πάντα βέβαιοι, ενώ οι συνετοί έχουν πάντα αμφιβολίες»...

αναμφισβήτητα ο λόγος του Μπένγιαμιν που περιέχεται στο παράθεμα του τίτλου: *σε ορισμένα έργα η μεταφρασιμότητα ενυπάρχει ως θεμελιώδης τους ιδιότητα* με την έννοια ότι μια πολύ συγκεκριμένη σημασία, *συστατική του πρωτοτύπου*, κάνει την εμφάνισή της, αποκαλύπτεται ως επιφάνεια, στη διαδικασία της μετάφρασής τους.¹¹

5. Αν όπως διατυπώθηκε παραπάνω (στο 1.5) «Καμμία μετάφραση δεν υποχρεώνει κανέναν να τη συγκρίνει με το πρωτότυπο», τότε στην περίπτωση του φαντασιακού πρωτοτύπου της *Γυναίκας* αυτό ισχύει στον υπερθετικό βαθμό. Εδώ η μετάφραση υπάρχει αποκλειστικώς ως η βάση, το εφαλτήριο, για να υπάρξει μια νέα εκδοχή του ιδεατού πρωτοτύπου. *Από την εκλαϊκευμένη τεχνική μετάφραση δημιουργείται σταδιακά το πρωτότυπο και όχι αντιστρόφως.*

VI. Πρόσθετες απορίες

Κάποιοι επικριτές ανέκραξαν εν πανηγύρει, πριν καλά καλά στεγνώσει η τυπογραφική μελάνη της εκλαϊκευμένης έκδοσής μας: «Σιγά το εγχείρημα, αυτό μπορεί να το κάνει οποιοσδήποτε, εύκολο, σιγά τη μετάφραση!» Εντάξει, δεν κατάλαβαν τι θελήσαμε να κάνουμε. Δεν φυλλομέτρησαν καν το αναστηλωμένο από μεριάς μας πρωτότυπο. Δεν διάβασαν τον πρόλογο. Βιάστηκαν. Διάβασαν γρήγορα (ως συνήθως). Συγχωρούνται. Αλλά και το *Άσμα Ασμάτων* είναι πέρα για πέρα κατανοητό γλωσσικά κι ωστόσο το μετέγραψε ο Σεφέρης αλλάζοντας κι αυτός σχετικά λίγα πράγματα από το πρωτότυπο. Κι ο Ελύτης έκανε το ίδιο με την *Αποκάλυψη*. Γιατί άραγε; Μόνον και μόνον επειδή ήθελαν να «αναμετρηθούν» με την ποιητικότητα του κειμένου ή, μήπως, και κυρίως, επειδή τους ενδιέφερε να αποσπάσουν το κείμενο από τη μουσειακή / ιερατική του απομόνωση και να το εκλαϊκεύουν για ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό;

Διότι οι μεταγραφές δεν γίνονται απλώς για να απλοποιήσουμε λεξούλες ή να κάνουμε περισσότερο ευανάγνωστο ένα κείμενο. Μεταγράφουμε για να διαβάσουμε ως όλον μια *σύγχρονη έκδοχή, ένα διαφορετικό κείμενο*. Πρέπει να δοκιμάσεις να φέρεις στην τρέχουσα γλώσσα σου ΌΛΟ το παλαιό κείμενο ως ενότητα. Να το ακούσεις σε γλώσσα δική σου που θα επιτρέψει να το κατανοήσεις διαφορετικά. Όχι μόνον για να μετρήσεις την αντοχή του στο χρόνο. Αλλά για να φτιάξεις ένα άλλο κείμενο από το παλαιό ώστε να *επιστρέψεις με διαφορετικές εγγυήσεις στο παλαιό* και, ειδικά στην περίπτωση της *Γυναίκας*, να *επιστρέψεις στο αλλοπρόσαλλα κατακερματισμένο παλαιό!*¹²

¹¹ Στην έκδοσή μας της *Γυναίκας* ο υπότιτλος στην «Εισαγωγή» διόλου τυχαία υπήρξε «Μεταφράζοντας τη “μετάφραση”». Στην «Εισαγωγή» εξηγούμε (στο πνεύμα του Μπένγιαμιν) αυτή την άποψη εκτενώς (βλ. εδώ σ. 35-36) υπογραμμίζοντας μεταξύ των άλλων: «Στην ουσία αυτό (ενν.: δηλαδή ένα είδος μετάφρασης) έχει πράξει με τον συγκρητιολογικό του τρόπο ο Λίνος Πολίτης, και με τον ιμπρεσιονιστικό του τρόπο ο Octave Merlier. Αυτή την ανάγκη έχει καταδείξει η άκρως αναλυτική έκδοση της Ελένης Τσαντσάνογλου, αυτό επιχείρησε με τις ενσυνείδητες φιλολογικές «ζαβολιές» του ο Γ. Π. Σαββίδης, στην ίδια «αναστηλωτική» κατεύθυνση κινήθηκε και η έκδοση του Στυλιανού Αλεξίου».

¹² Αναφέρθηκε και προηγουμένως: αλλοίμονο αν μεταγράφαμε τα κείμενα με την πεποίθηση ότι θα κατορθώσουμε *έναν ολόιδιο Παπαδιαμάντη, έναν Βιζυηνό ή ένα Ροΐδη!* Μα αν υπήρχε έστω και στο ελάχιστο αυτή η πιθανότητα, ποιος ο λόγος να παράγουμε τέτοιους κλώνους; Ένας κριτικός επικριτής (Γ. Ξενάριος, στη *Βιβλιοθήκη* 28/07/06) της απόδοσης της *Φόνισσας* καταλήγει ότι χάνεται η «βαθύτερη ψυχή» του Παπαδιαμάντη... άλλοι πάλι, ιμπρεσιονιστές της κριτικής, ότι χάνεται «το ήθος του» κλπ. κλπ. Ε, ναι, αν ήταν να μη χάνεται τίποτε τότε δεν θα γινόταν καμία μετάφραση. Αλλά υπάρχει μετάφραση διαγλωσσική ή ενδογλωσσική στην οποία να μη χάνεται κάτι; Αν υποθέσουμε ότι κάποιος είναι δίγλωσσος και γνωρίζει εξίσου καλά τα αγγλικά και τα ελληνικά, όταν θα διαβάσει τη μετάφραση (την οποιαδήποτε, έστω την άριστη) του Χένρι Τζέιμς θα αναφωνήσει με ίση βδελυγμία ότι χάνεται ο «αυθεντικός» Τζέιμς και θα έχει απόλυτο δίκιο.

Το είπαμε, το γράψαμε, κάποτε ίσως γίνει κατανοητό (όταν η δίγλωσση μοχθηρία παραχωρήσει τη θέση της στην υγιή φρόνηση). Η μετάφραση είναι ένα ΑΛΛΟ κείμενο. Διαγλωσσική ή ενδογλωσσική. Παντού και πάντα. Η διαφορά στην ενδογλωσσική περίπτωση έγκειται στο απλό γεγονός ότι ο αναγνώστης τυχαίνει να γνωρίζει εξίσου καλά (αυτό σηκώνει πολύ νερό σήμερα...) και τις δύο γλώσσες (γλώσσα προέλευσης, γλώσσα στόχος), οπότε (σπεύδει να κρίνει) το αποτέλεσμα με εφόδιο τη δίγλωσσία του... Αλλά δεν είναι εδώ το θέμα. *Μεταγράφουμε με καθαρώς εκλαϊκευτική σκοπιμότητα: επειδή μια καινούργια ανάγνωση του Βιζυηνού, του Παπαδιαμάντη, του Ροΐδη και όποιου άλλου μπορεί να επιτρέψει την*

Δεν είναι, όμως, κάπως αστείο; Από τη μια οι δίγλωσσοι επικριτές να βδελύττονται το εγχείρημά μας κι από την άλλη να εξετάζουν με τον ανακριτικό φακό τους τον βαθμό του μόχθου που απαιτήσε ή, να σπεύδουν να αποκαλύψουν ως φιλολογίσκοι την εύκολη γραμματική και το συντακτικό του; Αλλά δεν το υποβάλαμε για πτυχιακή εργασία στη Φιλοσοφική σχολή!

Ποιος απαιτεί ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΠΑΡΑΛΟΓΗ ΣΥΓΚΡΙΣΗ; Αφού όλοι αυτοί οι κύριοι είναι πανευτυχείς με το (στην ουσία ανύπαρκτο, το ιδεατό) σολωμικό πρωτότυπο γιατί αναρωτιούνται για όλα αυτά με τόση δημοσιογραφική χολή; Μήπως αν (κατ' αυτούς) η απόδοση ήταν πιο περίτεχνη στην κατασκευή της (την είχε π.χ. συνθέσει ένας από την ποιητική τους συντροφία...), αν η γραμματική της ήταν γλωσσολογικά πιο κοντά στο δικό τους «αισθητήριο», κι αν η ποιητικότητά της ήταν του γούστου τους (θεέ μου, ευτυχώς δεν είναι!) θα συγκατένευαν στη διά της μεταφράσεως «αποϊεροποίηση» του Σολωμού;

Κι ακόμα μια τελευταία αλλά μείζων ερώτηση: γιατί κανείς, μα κανείς επικριτής, δεν θίγει το θεμελιώδες για μας ζήτημα ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ; Αλήθεια, σε ποιο πρωτότυπο αναφέρονται οι διάφορες κριτικές των εφημερίδων;¹³

Μερικοί τύποι σ' αυτή την άμοιρη χώρα θεωρούν ότι τα κείμενα είναι όχι μόνον ιερά, όχι μόνον απαραβίαστα στους κοινούς θνητούς¹⁴ αλλά και ιδιοκτησία τους. Ας αναρωτηθούμε γιατί ασχολήθηκαν τόσο πολύ με τις εκλαϊκευμένες μεταγραφές των νεοελληνικών κειμένων και κυρίως για ποιο ακριβώς λόγο ανάλωσαν τόσα αποθέματα χολής.¹⁵ Η λογική τους είναι η λογική των εθνικιστών: μιλούν πομποδώς στο όνομα της χώρας ως να είναι ιδιοκτησία τους επειδή θέλουν να αποφύγουν να μιλήσουν για τα πραγματικά της προβλήματα και εν προκειμένω, όσον αφορά τους σκώληκες επικριτές, για τα πραγματικά προβλήματα του σολωμικού κειμένου. Ξιφουλκούν στο όνομα των κειμένων με τον ίδιο εκφοβιστικό, εκβιαστικό λόγο, της εθνικιστικής βίας. Αλλά τα έργα της λογοτεχνίας δεν ανήκουν στη λογιστική των μεσοπαθητικών μετοχών ούτε σ' αυτούς που προσβλητικά λειδωρούν τα σύγχρονα ελληνικά μας αντιπαραβάλλοντάς τα (!!!) προς εκείνα του Σολωμού.

Τα κείμενα ναι, όλα τα κείμενα, ανήκουν σ' αυτούς που τα χρησιμοποιούν. Κι έτσι παραμένουν ζωντανά. Δεν ανήκουν σ' αυτούς που τα αγιοποιούν και τα σαβανώνουν, σ' αυτούς που, στην πραγματικότητα, οι «υπόθεσες ψυχικές» δεν τους λένε απολύτως τίποτε, πέρα από μια αμυδρή

πρόσβαση ενός πλατύτερου κοινού στο έργο τους. Όχι για να παράγουμε έναν κλώνο του Βιζυηνού και των άλλων! Ποιος τρελός θα φαντασίωνε κάτι τέτοιο;

¹³ Χαρακτηριστική εδώ η μικρή ατιμία άλλου δίγλωσσου επικριτή (Γιώργος Κοροπούλης, *Ελευθεροτυπία*, «Βιβλιοθήκη» 07/07/2006) που ελέγχει την απόδοσή μας της *Γυναίκας* αντικρουστά με την *παλαιά εκδοχή* του πρωτοτύπου από τον Λίνο Πολίτη· στην οποία όμως εξαναγκάζεται –ΑΚΡΙΒΩΣ ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΜΑΣ ΑΠΟΔΟΣΗΣ– να θέσει εντός του πρωτοτύπου που παραθέτει, την παραλλαγή που ο ίδιος ο Πολίτης δεν περιλαμβάνει στο δικό του πρωτότυπο («δέησες για το έθνος κλπ.»). Το τραγελαφικό εδώ επιτείνεται από το γεγονός του περίφημου «Ό,τι» (δεύτερη παράγραφος του κειμένου). Έγραψε αυτός ο πολυμαθής κύριος ότι εμείς στην απόδοσή μας απαλείψαμε απλώς το κόμμα. Δεν πρόσεξε ότι στη δική μας εκδοχή του πρωτοτύπου κόμμα δεν υπάρχει. Ο άνθρωπος φυσικά δεν έριξε μια ματιά στα αυτόγραφα να διαπιστώσει ότι ούτε εκεί δεν υπάρχει κόμμα (πρόκειται απλώς για τον τόνο σε μια λέξη από κάτω), ούτε έψαξε να διασταυρώσει με τους νεότερους μελετητές (όπως π.χ. ο Γ. Π. Σαββίδης και ο Στυλιανός Αλεξίου) που επίσης δεν έχουνβάλει κόμμα (για ευνοήτους λόγους: το «ότι» είναι χρονικό...) αλλά φρόντισε επ' αυτής της αγνοίας του να οικοδομήσει ολόκληρο μιανό σχόλιο εναντίον της μεταγραφής μας.

¹⁴ «Κοινοί θνητοί»: όσοι δεν διαθέτουν πανεπιστημιακή έδρα, στήλη σε εφημερίδα, ή φίλο σ' αυτές τις δύο εξουσιαστικές κατηγορίες.

¹⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι η Εταιρεία Συγγραφέων επί προεδρίας Αλέξη Ζήρα διοργάνωσε κατάπυστη ημερίδα με καλεσμένους ως ομιλητές αποκλειστικά επικριτές αποφεύγοντας επιμελώς να προσκαλέσει επί ίσους όρους τους τρεις συγγραφείς μεταφραστές ενδογλωσσικών κειμένων (Αριστηνό, Καλοκύρη, Μαραγκόπουλο). Οι τελευταίοι, εννοείται, δεν προσήλθαν υπ' αυτούς τους όρους στην ημερίδα και οι δίγλωσσοι διοργανωτές ως ιεροεξεταστές έριξαν από βήματος το εύκολο ανάθεμα.

νεφέλη ποιητικότητας. Κάποιοι χρειάζονται την ιδιοκτησία επί των κειμένων. Δυστυχώς το *droit moral*, το ηθικό δικαίωμα, δεν τους ανήκει. Τα κείμενα αυτά είναι *public domain*, δημόσιο κτήμα, εδώ και πάρα πάρα πολύ καιρό. Οποιοσδήποτε μπορεί να τα διαβάσει, να τα εκδόσει, να τα μεταφράσει, να τα παραφράσει, να τα διασκευάσει, να τα απολαύσει. Κάποιοι θέλουν να έχουν τον «θεσμικό» έλεγχο όλης αυτής της αναγνωστικής διαδικασίας. Δεν θα τον έχουν. Τα κείμενα, και ιδίως τα παραβατικά κείμενα όπως αυτό της *Γυναίκας*, ανήκουν σε όσους καίνε τα σωθικά τους στον βωμό τους, στους διάπυρους εραστές τους. Δεν ανήκουν στους άθλιους λογιστές τους, στους αυτοσχέδιους χωροφύλακες των γραμμάτων.

Αν κάτι διακυβεύτηκε αυτόν τον καιρό των εκλαϊκευτικών ενδογλωσσικών αποδόσεων είναι η εξουσία αυτών των εθνικιστών μικροαστών που ψευτοζούνε από τη «φιλολογική» δολιότητα. Αυτή η διαπίστωση σε συνδυασμό με το γεγονός ότι φέτος το καλοκαίρι σε χιλιάδες σπίτια διά της εφημερίδος δρασκελίσε αθορύβως το κατώφλι η δική μας *Γυναίκα*, υποχρεώνοντας κάποιους, έστω και λίγους, να διαβάσουν τα «αδιάβαστα» κείμενα, είναι κατά τη γνώμη μας η καλύτερη απάντηση στον λάθος πόλεμο που διάλεξαν να κάνουν.¹⁶ Σε λάθος εχθρό. Το κυριότερο: με απηρχαιωμένα του σκοταδιστικού μεσαίωνα όπλα.

Αλλά εσύ, ω αναγνώστη, *Vien dietro a me, e lascia dir le genti!*¹⁷

¹⁶ Πρβλ. και την κατακλείδα στο ό.π. Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος, *Διονύσιος Σολωμός, ο βίος το έργο, η ποιητική του*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων 2005, σ. 102: «Τον λόγο τώρα έχει ο χρήστης, για να δημιουργήσει νέες εκδοχές υψηλής ποιότητας, παίζοντας –με τους κανόνες του σολωμικού εργαστηρίου– ένα ευχάριστο ηλεκτρονικό παιχνίδι».

¹⁷ Δάντης, Θεία Κωμωδία, «Καθαρτήριο», V, 13: Ακολούθησέ με κι άσε τον κόσμο να λείει!»

